กว่าจะเป็น พื้นที่ชีวิต

• พัฒน์วิเชษฐ์ ตัณฑิเวชกุล

เป็นคณบดีและอาจารย์ด้านสถาปัตยกรรม แต่มาเกี่ยวข้องกับการเกษตร พลังงาน พืชและสัตว์ตัวเล็กตัวน้อย โดยใช้ความรู้ด้านการออกแบบช่วยคนในชุมชน ฯลฯ เพราะเห็นว่า นี่คือทางรอดของคนไทย และสำคัญสำหรับประเทศ

ผศ.พิเชษฐ โสวิทยสกุล คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง เดินทางไปทั่วประเทศเพื่อทำงานร่วมกับชาวบ้าน ช่วยในเรื่องการออกแบบเชิงภูมิสังคมไทย ร่วมกับอาจารย์ยักษ์-วิวัฒน์ ศัลยก่ำธร มูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ ซึ่งเกี่ยวโยงกับทุกเรื่องของมนุษย์ และนี่คือ อีกเรื่องราวของการออกแบบพื้นที่ชีวิต ที่ไม่ใช่แค่เรื่องการเกษตรอย่างเดียว

● ทำไมสนใจเรื่องการเกษตร

ก่อนหน้านี้ไม่ได้สนใจเรื่องเกษตร เคยไปช่วยออกแบบให้สมาคมสถาปนิกสยาม เอานักศึกษาไปช่วยทำงานที่ดอยอ่างขาง และดอยอินทนนท์ ออกแบบมาอย่างสวยงาม แต่ชาวบ้านไม่นำไปใช้ เราก็เลยสงสัยว่า ทำไมคนถึงไม่เอาไปใช้ เมื่อก่อนเราคิดแบบฝรั่ง ออกแบบสวยงาม เน้นการท่องเที่ยว ก็เลยตั้งคำถามว่า แล้วใครละที่ชาวบ้านทำตาม จนปี 2549 ได้มาเจออาจารย์ปัญญา บุลเวชกิตร์ ศูนย์กสิกรรมธรรมชาติ นครนายก ก็แนะนำให้รู้จักศาสตร์ของในหลวง รัชกาลที่ 9 ซึ่งนำมาประยุกต์ใช้ได้หลายเรื่อง จึงตัดสินใจไปเรียนปริญญาโทที่มหาวิทยาลัยแม่โจ้ หลักสูตรการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน ดร.สุมช ตันติเวชกุล ทำหลักสูตรนี้ไว้ โดยเอาทุกเรื่องที่พระองค์ท่าน ทรงทำงานมาทำหลักสูตร เราไปเรียนภาคทฤษฎี ก็เลยรู้ว่า ไม่ได้แค่การเกษตร ยังโยงกับเรื่องการทหาร สถาปัตยกรรม วิศวกรรม ได้ด้วย เมื่อถึงเวลาลงมือปฏิบัติ ผมก็ไปเรียนรู้กับอาจารย์ยักษ์-วิวัฒน์ ศัลยก่ำธร โดยแปลงวิธีการของพระองค์ท่านไปสู่การปฏิบัติแบบง่ายๆ ที่ชาวบ้านทำได้

หลักการของพระองค์ท่าน ถ้ารู้จักประยุกต์ใช้ แก้ปัญหาโลกได้ทุกเรื่อง เป็นการฟื้นฟูโลก การเกษตรเป็นแค่ที่มาที่พระองค์ท่าน ทรงทำให้คนไทยพึ่งพิงตนเองได้ เรื่องที่พระองค์ ทรงทำเป็นเรื่องการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและเกษตรทฤษฎีใหม่ คนส่วนใหญ่มองว่าเป็นการแบ่งพื้นที่ให้เหมาะสม จริงๆ แล้วไม่ใช่แค่นั้น แต่เป็นการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำระดับโลก ซึ่งประเทศไทยไม่ควรขาดน้ำทั้งปี เราสามารถกักเก็บน้ำได้เจ็ดแสนล้านกว่าลูกบาศก์เมตร เราใช้น้ำในประเทศแค่สองแสนกว่าล้านลูกบาศก์เมตร เราปล่อยน้ำทิ้ง หรือไหลลงทะเลปีละห้าแสนกว่าล้านลูกบาศก์เมตร เราจึงไม่ควรขาดน้ำ แต่ทำไมมีช่วงน้ำแล้ง

● มองเรื่องการจัดการปัญหาน้ำท่วมอย่างไร

คือ วิธีการของพระองค์ท่าน เป็นวิธีใช้งบประมาณน้อย ง่าย แต่ต้องใช้ความเพียรและความสามารถ ไม่ได้ใช้เงินแก้ปัญหา ต้องใช้เวลา ไม่ได้เห็นผลงานทันที สำหรับคนที่ใจร้อนและอยากมีผลงาน ก็อยากใช้เงินแก้ปัญหา แต่แก้ไม่ได้ ถ้าแก้ได้ประเทศไทยคงดีขึ้นแล้ว

สิ่งที่เราและทีมอาจารย์ยักษ์-วิวัฒน์ พยายามทำในหลายๆ พื้นที่ไม่ต้องใช้เงินเยอะ เพราะเราเน้นสร้างคน ซึ่งงบประมาณเพื่อสร้างคนเป็นเรื่องอันดับสุดท้ายที่คนคิดกัน อย่างการพัฒนาเรื่องการออกแบบเชิงภูมิสังคม เพื่อให้คนในพื้นที่พึ่งพิงตนเอง มีคนมาให้ผมออกแบบวันละ 40-50 ราย ปีที่แล้วเราออกแบบไปให้พันกว่าราย แต่ปีนี้มากกว่า 2-3 เท่า

● แนวทางนี้ช่วยแก้ปัญหาน้ำท่วมภาคใต้ที่ไหนได้บ้าง

อ.หนองใหญ่ จ.ชุมพร ที่พระองค์ท่านทรงให้คนดำเนินการไว้ ทั้งๆ ที่ปีนี้ฝนตกที่ชุมพรเยอะ แต่ตัวเมืองชุมพรน้ำไม่ท่วม เพราะแก้มลิงที่พระองค์ทรงทำเป็นตัวอย่างเมื่อ 20 ปีที่แล้วในเรื่องการจัดการน้ำ ในหลวง รัชกาลที่ 9 ทรงทำเรื่องการจัดการน้ำไว้เยอะ อย่างศูนย์การศึกษาพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ เป็นตัวอย่างการพัฒนาป่าภาคเหนือ แต่ภาคเหนือของเราก็ยังมีเขาหัวโล้นเต็มไปหมด ซึ่งพื้นที่ห้วยฮ่องไคร้ในอดีตก็เป็นเขาหัวโล้น แต่กลับมาเป็นป่าได้ ซึ่งวิธีการปลูกป่ามีหลายวิธี ปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูกก็ได้ พระองค์ทรงมีตัวอย่างที่ทำไว้ หรือศูนย์ศึกษาพัฒนาพิกุลทอง นราธิวาส แก้ปัญหาเรื่องดินเปรี้ยว ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่างกระเบื้อง เป็นการแก้ปัญหาชายฝั่ง ซึ่งสิ่งที่พระองค์ทรงทำไว้ ยังไม่มีการขยายผล

● เดินทางไปทั่วประเทศ ได้เรียนรู้อะไรบ้าง

สิ่งที่พบคือ ความเดือดร้อนของชาวบ้าน ปัญหาเหมือนกันหมด แต่ยุทธศาสตร์ในการแก้ปัญหาแต่ละพื้นที่ไม่เหมือนกัน เราต้องรู้ต้นตอของปัญหาเรื่องเขาหัวโล้นแก้ปัญหาเหมือนกันไม่ได้ แต่เราไปมองภาพเดียวทั้งประเทศ เมื่อผมมาทำงานกับอาจารย์ยักษ์ ได้เห็นว่า บางพื้นที่ใช้ยุทธศาสตร์การอนุรักษ์หน้าดิน บางที่ต้องขุดแหล่งน้ำใช้ก่อน บางพื้นที่เริ่มจากการปลูกหนี้ ทำให้เราเข้าใจคำว่า ภูมิสังคมไทย ในหลวง รัชกาลที่ 9 ทรงพัฒนาตามภูมิประเทศ ทางภูมิศาสตร์ และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ พระองค์ไม่ได้ตรัสว่า ต้องทำแบบเดียวกันทั้งประเทศ ทรงแนะว่าให้แก้ปัญหาที่สะจุด เรื่องที่ง่ายให้แก้ก่อน

อย่างพื้นที่ที่เราเข้าไปทำงานในหมู่บ้านห้วยกระทิง จ.ตาก เราออกแบบโคกหนอง นา ในพื้นที่ให้ พวกเขามีปัญหาเรื่องการประกาศพื้นที่อุทยานฯ ทับพื้นที่ทำกิน ขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่รัฐ แล้วจะทำยังไงให้พวกเขาอยู่ร่วมกันได้ และช่วยกันดูแลป่า ทำไปทำมา เราได้พื้นที่ป่าคืนมา ชาวบ้านเลิกปลูกข้าวโพด 17 รายประมาณ 500 ไร่ โดยที่เราไม่ต้องเอาอะไรไปแจก เราเป็นนักวิชาการก็ทำเรื่องการฟื้นฟูป่าด้วยวิธีการแบบชาวบ้าน ผมก็เอาความรู้ชาวบ้านนั้นแหละมาสอนนักวิชาการ

● เรื่องที่เล่ามา สามารถทำเป็นโมเดลหลักในการฟื้นฟูป่าของประเทศได้ไหม

ความรับผิดชอบที่พวกเราผมทำมีอยู่ 36 จังหวัด ซึ่งไม่สามารถทำโมเดลเดียวทั้งประเทศ เป็นเรื่องยาก แต่มีเทคนิควิธีตัวอย่างที่พอจะเป็นโมเดลได้ อย่างการฟื้นฟูป่าในพื้นที่สูงในอ.ทำวังผา จ.น่าน อ.แม่ระมาด จ.ตาก หรือการฟื้นฟูน้ำไร่มันสำปะหลัง ที่ดินเสื่อมโทรมอีสาน เราไปทำกันที่อ.ศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี หรืออ.วัดเนรี จ.สุรินทร์ จนพวกเขาพึ่งพิงตนเองได้ อย่างอ.แม่แจ่ม เราเข้าไปสามพื้นที่ แต่การขยายตัวก็ไปได้เร็ว จากที่ชาวบ้านสนใจแค่หนึ่งราย ก็เพิ่มเป็น 30 ราย

● สิ่งที่ทำไม่ใช่แค่การเกษตร แล้วจะเรียกว่าอะไร

การออกแบบเชิงภูมิสังคมไทย ก็คือการออกแบบพื้นที่ชีวิต ต้องคิดถึงเรื่องทุกชีวิต น้ำ ดิน อากาศ จุลินทรีย์ ต้นไม้ รวมถึงพลังงานทดแทน อย่างบางพื้นที่ไม่มีไฟฟ้าใช้ ถ้าใช้โซล่าเซลล์ จะใช้ยังไงให้ประหยัดสูงสุด ถ้าไม่มีงบ เราต้องคิดเทคโนโลยีอื่นๆ ช่วย ถ้าเป็นเรื่องเกษตรก็เน้นเกษตรพึ่งพิงตนเองให้รอดก่อน ซึ่งไม่ใช่แค่ของกิน ต้องมองเรื่องสมุนไพรหรือผลผลิตแปรรูปด้วย จะคิดเรื่องปลูกเพื่อขายอย่างเดียวไม่ได้ ต้องช่วยกันคิดเรื่องเศรษฐศาสตร์การเกษตร สร้างเครือข่ายและทำการตลาด ถ้าจะปลูกป่าก็ไม่ใช่ป่าเชิงเดี่ยว ปลูกป่าต้องอุ้มน้ำในดินไว้ได้ด้วย มิติการจัดการป่า ไม่ควรเป็นวนเกษตรอย่างเดียว ต้องเป็นป่าหัวระดับมีทั้งไม้กินได้ ไม้ใช้สอย ไม้ยืนต้น ฯลฯ

● การออกแบบพื้นที่ชีวิต เพื่อให้ทุกชีวิตเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ต้องมีมุมมองการอย่างไร

สิ่งที่ผมทำไม่ใช่แลนสเคปสวยงามอย่างเดียว แต่ต้องเป็นพื้นที่ชีวิต รวมสิ่งมีชีวิตทุกอย่าง ไม่ใช่แค่มนุษย์ มีแมลง สัตว์เล็กๆ ด้วย เป็นงานออกแบบพื้นที่ที่คำนึงถึงภูมิสังคม ถ้าผมจะออกแบบให้ใคร มีเงื่อนไขว่า คนๆ นั้นต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้การเกษตรตามแนวทางพระราชดำริ เครือข่ายกสิกรรมธรรมชาติ จะได้คุยภาษาเดียวกัน ตอนนี้มีคนเข้าถึงกว่า 4-5 พันราย เพราะผมไม่ได้คิดค่าใช้จ่าย และมีแนวคิดว่าจะเปิดหลักสูตรสอนสถาปนิกมาช่วยออกแบบเชิงภูมิสังคม ตอนนี้ทำคอร์สสั้นๆ อยู่ หลายหน่วยงานให้เราไปช่วยสอน เราอยากให้คนมาเรียนแล้วมาช่วยเราทำ ไม่อยากให้หาประโยชน์เพื่อตนเอง

● พื้นที่ชีวิตในอนาคตของอาจารย์เป็นยังไง

ถ้าผมมีพื้นที่เกษตร แล้วทำคนเดียว คิดว่าตัวเองเก่ง ไม่รอดหรับ เมื่อก่อนผมก็คิดอย่างนั้น อยากทำพื้นที่เป็นรีสอร์ทสวยๆ มีดอกไม้เบ่งบาน เงี้ย ถ้าพื้นที่นั้น เราอะไรก็ไม่ได้สมประโยชน์ ถ้าไม่มีเครือข่าย ไปไม่รอด ในอนาคตผมตั้งใจจะทำที่ดินที่ซื้อให้ปรับเป็นแหล่งเรียนรู้ สอนชาวบ้านพึ่งตนเองในทุกมิติ ไม่ว่าเรื่องอาหาร น้ำ พลังงาน พวกเขาจะจัดพื้นที่ยังไง โดยใช้งบน้อยที่สุด แต่ถ้าพื้นที่โดยรอบยังเป็นระบบการเกษตรใช้สารเคมี เราทำไม่ได้หรอก ต้องดึงมาเป็นแนวร่วมเครือข่ายธรรมชาติ เพื่อให้เกิดความยั่งยืน

อีกเรื่องที่ผมพยายามทำคือ โรงเรียนขนาดเล็กที่จุกหอดทั้ง หรือโรงเรียนบนภูเขาที่มีเด็กเรียนน้อย เพราะหมู่บ้านกำลังจะล่มสลาย เหลือแต่คนเฒ่าคนแก่ วัยรุ่นหนีไปอยู่ในเมือง เราจะทำยังไงให้คนแก่ไม่เหงาตาย และวัยรุ่นไม่หนีมาอยู่ในเมือง เราก็ต้องสร้างศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน ผมเริ่มทำไปแล้วสามแห่ง อย่างโรงเรียนบ้านห้วยกระทิง มีนักเรียนยี่สิบคน ถ้าไม่อยากให้เด็กย้ายไปเรียนนอกหมู่บ้าน เราเอานักศึกษาของเราไปพัฒนาหลักสูตรให้เหมาะกับชุมชน ผมคิดว่า คนทำงานมหาวิทยาลัยไม่ว่าอาจารย์หรือนักศึกษาไม่ควรอยู่แค่ในกรุงเทพฯ น่าจะลงไปช่วยคนในชนบท

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้